НАСЛЕДНИЦИТЕ НА СВИЩОВСКИЯ ВЪЗРОЖДЕНСКИ ТЪРГОВЕЦ БОРО НЕНОВИЧ В ИКОНОМИЧЕСКИЯ И ОБЩЕСТВЕНО-ПОЛИТИЧЕСКИЯ ЖИВОТ НА БЪЛГАРИЯ СЛЕД ОСВОБОЖДЕНИЕТО (ЩРИХИ ЗА ЖИТЕЙСКИЯ ПЪТ НА ГЕОРГИ, ЯНИ И ГАВРИЛ НЕНОВИЧ)

доц. д-р Маргарита Маринова
Център за стопанско-исторически изследвания

преподавател д-р Емилия Вачева
СА „Д. А. Ценов“ - Свищов

Резюме: След Освобождението на България немалък брой личности, родени в Свищов, представители на различни поколения, които имат образование и натрупана практика в търговския и обществения живот, се оказват подходящи кадри за нуждите на управлението на младата държава и активно се включват в него. Сред тях изпъкват Григор Начович, Драган Цанков, Никола Сукнаров, Николай Павлович, Димитър Павлович и др., за които има немалко изследвания. В настоящата статия се изследва житейският път на по-малко известните дейци, наследници на видния свищовски търговец от първата половина на XIX в. Бора Ненович, които също имат принос за икономическата, политическата, обществената модернизация на страната. Обобщена е наличната засега информация за Бора Ненович. Проследена е кариерата на Георги Б. Ненович в съдебната система в провинцията и в София, на Яни Б. Ненович като митнически управител във Варна и Русе и разностранната дейност на третия брат Гаврил Б. Ненович в Свищов. Направени са обобщения за резултатите от тяхната работа и за компетентности им. Достига се до извода, че Гаврил Б. Ненович реализира потенциала си на търговец, политически лидер и общественик в родния си град, без амбиции да го напусне в посока столицата, макар да е имал такава възможност. Професионалната реализация на тримата братя е пример за изпълнен дълг към семейство и родина.

Ключови думи: фамилия Ненович, Свищов, предприемачество, търговия

JEL: H79, N83, N93

DOI: https://doi.org/10.58861/tae.di.2026.2.01

THE DESCENDANTS OF THE SVISHTOV NATIONAL REVIVAL MERCHANT BORO NENOVYCH IN THE ECONOMIC AND SOCIO-POLITICAL LIFE OF BULGARIA AFTER THE LIBERATION (SKETCHES ON THE LIFE PATH OF GEORGI, YANI, AND GAVRIL NENOVYCH)

Assoc. Prof. Margarita Marinova, PhD
Centre for Economic History Research

Lecturer Emiliya Vacheva, PhD
D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov

Abstract: Following the Liberation of Bulgaria, a considerable number of individuals born in Svishtov - representing various generations and possessing both formal education and established expertise in commercial and public affairs - proved to be highly qualified personnel for the administrative requirements of the nascent state, in which they actively participated. Notable among these figures, who have been the subject of extensive scholarly research, are Grigor Nachovich, Dragan Tsankov, Nikola Suknarov, Nikolay Pavlovich, Dimitar Pavlovich, among others. This article examines the life trajectories of the lesser-known figures descended from Bora Nenovich, a prominent merchant from Svishtov active during the first half of the nineteenth century. Like their predecessor, these individuals contributed significantly to the economic, political, and social modernization of the country. This study synthesizes the existing historiographical data on Bora Nenovich and traces the respective careers of his descendants: Georgi B. Nenovich within the provincial and Sofia judicial systems; Yani B. Nenovich as a customs director in Varna and Rousse; and the multifaceted activities of the third brother, Gavril B. Nenovich, in Svishtov. Furthermore, this paper evaluates the outcomes of their professional endeavors and their institutional competencies. The author concludes that Gavril B. Nenovich fully realized his potential as a merchant, political leader, and public figure within his hometown, demonstrating no ambition to relocate to the capital despite possessing the means to do so. Ultimately, the professional achievements of the three brothers serve as a poignant case study of duty fulfilled toward both family and nation.

Key words: Nenovich family, Svishtov, entrepreneurship, commerce

JEL: H79, N83, N93

DOI: https://doi.org/10.58861/tae.di.2026.2.01

Увод

Проблемът за професионалния път на българските възрожденски търговци, за тяхното развитие след Освобождението, както и това на техните наследници, е неотменна част от историята на родното предприемачество и в последните години към него има повишен интерес[1]. В скорошно проучване по тези въпроси, отнесени

[1] **Русев, И**. Предприемачеството през епохата на българското Възраждане (XVIII–XIX в.). Някои идеи за обхватното изследване по темата. В: Дарителство и предприемачество на Балканите през XIX в.

към мощната търговска прослойка на град Свищов от средата и втората половина на XIX в. и нейните потомци в свободна България, са очертани три модела на развитие. При първия модел синовете първоначално търгуват заедно с бащите си, а след тяхното оттегляне сами продължават с успешни сделки да реализират натрупаните капитали. При втория модел наследниците действат самостоятелно, а при третия те излизат от семейните фирми и се вливат в административно-управленския апарат на страната[2]. Обект на настоящото изследване са поставените в третата група синове на свищовския търговец от първата половина на XIX в. Боро Ненович – Георги, Яни и Гаврил. След 1877–1878 г. те започват работа в различни обществени сфери и живеят в различни градове. Проучването на житейския път на всеки един от тях би обогатило вижданията ни за обстоятелствата и мотивациите, които оказват влияние върху членовете на една фамилия при избора на професионално поприще. Едновременно с това подобно проучване би разкрило разнообразието от възможности за реализация пред членовете на тази трета условно обособена група. В контекста на казаното авторите на този текст си поставят следните основни цели: да систематизират наличните засега данни за Боро Ненович; да разкрият кариерния път на Георги Ненович в съдебната система и на Яни Ненович в системата на митниците; да представят дейността на Гаврил Ненович като търговец, кмет на град Свищов, дългогодишен член на общинския съвет, депутат в три народни събрания, местен свищовски партиен лидер и председател на спестовно акционерно дружество, обществен деятел и значението й за развитието на Свищов. На житейския път на Гаврил Ненович, който единствен от братята остава в родния град, е отделено най-голямо внимание, тъй като според нас, той е най-богат, разнообразен, и носи сериозни ползи за развитието на дунавския търговски център, а и информационните ресурси за него в сравнение с тези за останалите двама братя са по-многобройни.

Изворовата база на проучването включва различни по характер източници – местни и национални периодични издания, стенографски дневници на Народното събрание, материали от архивите на Градско общинско управление Свищов и на „I-вото Свищовско спестовно акционерно дружество“, съхранявани в Държавен архив Велико Търново, писма от Гаврил Ненович и от Яни Ненович до видни политически и стопански дейци, които се намират в архивни фондове на Българския исторически архив при Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, спомени на тогавашни съвременници и др. Използвана е и наличната литература, свързана пряко или косвено с темата. При все това трябва да се посочи, че за някои периоди от живота и на Боро Ненович, и на синовете му липсват сведения, а по отделни въпроси те са недостатъчни. Ето защо текстът остава отворен за допълнения или за коригиране на някои изказани предположения при откриване на нова информация от

Сборник с материали от международна конференция посветена на 200-годишнината от рождението на Евлоги Георгиев, проведена на 4 октомври 2019 г., СУ „Св. Кл. Охридски“, София, УИ „Св. Климент Охридски“, с. 39–47; **Найденов, И.** Възрожденското търговско предприемачество – историографски аспекти. В: Русев , И. (отг. ред.) Стопанска история на българите в Османската империя, XV–XX век. Том 2. Българите в стопанския живот на Османската империя XIX и началото на XX в. София, Национално издателство за образование и наука „Аз-буки“, 2025, с. 310–372.

[2] **Вачева, Е**. Реализацията на наследниците на свищовските възрожденски търговци в следосвобожденска България. В: Известия на центъра за стопанско-исторически изследвания. Т. 7. Варна, 2022, с. 362–373.

различни архивни фондове в хода на проучвания на различни проблеми от стопанската и политическата история на България.

I. Бележки за живота и дейността на Боро Ненович

Сведенията за живота и дейността на Боро Ненович засега са твърде оскъдни. Роден е в свищовското село Българско Сливово, но не се знаят годините и на рождение, и на смъртта му[3]. Въпреки че в някои публикации той се споменава като Борис Ненович[4], а също и като Бура/Буро Ненович[5], достоверно изглежда първото му име да е именно Боро. В подкрепа на това е фактът, че наследниците му сочат като бащино името Боров, Боро или Бора, а търговската му фирма, според достоверни документи, се нарича „Боро Ненович и Др.“ Не е известно също така дали има роднинска връзка между предците на Боро Ненович и известната свищовска търговска фамилия Ненович, чиито представители братята Дука и Никола Ненович през втората половина на XVIII в. вече имат своя кантора в Пеща. Те, както и техни наследници в съдружие с други свищовски търговци, осъществяват посредническа търговия с Австрия и Трансилвания[6]. Възможно е да са разклонения на един и същ род, или да са два различни рода с едно и също име, но на този етап, след наши търсения, нито едното, нито другото може да бъде потвърдено.

Боро Ненович и дружеството „Боро Ненович и Др.“ вероятно започва търговия в началните десетилетия на XIX в., когато Свищов се утвърждава като едно от главните пристанища на австрийската търговия, а впоследствие и като важен износен център на зърнени храни към Галац и Браила. В съвременни изследвания неговата фирма се споменава сред най-големите и най-известните заедно с тези на Цвятко Радославов, Димитър и Григор Начович, Александър Шишманов, братя Кръстич, Яни Станчов, Атанас Н. Каракашев и др.[7]. В края на 30-те години на XIX в., според изследвания на Ивайло Найденов и Александър Златанов за дейността на братя Пулиеви, Евлоги Георгиев и на сдружението „Пулиеви-Георгиеви“, основано през 1839 г., фирмата е вече утвърдена и има добра репутация поради което привлича вниманието на споменатите търговци от Карлово. В търговско-стопанската мрежа от сътрудници и комисионери на Е. Георгиев през 1839 г. тя заема важно място, и чрез нея и още няколко фирми от Свищов се осъществяват операции по експорт и пласиране на стоките, събирани в Карлово и доставяни в града, към Влашко и Молдова, обезпечава се сключването на сделки[8]. За интензивността на контактите свидетелства броят на

[3] История на Българско Сливово. В. Търново, 1995, с. 77.

[4] **Друмева, М**. Търговски знания и търговски практики в Свищов през Възраждането. Диалот, 4, 2016, с. 111. https://dialogue.uni-svishtov.bg/title.asp?title=607

[5] Дунавски известия, IV, 35, 26 юни 1898, с. 3.

[6] През втората половина на XVIII в. братята Никола и Дука Ненович са утвърдени търговци в Пеща, като първите сведения за тях от този град са от 1769 г. Те търгуват с кожи, вълна, памук , ориз и др. В тази търговия по-късно се включват второто поколение – синът на Никола – Васил, и синовете на Симеон – третият брат на Никола и Дука – Нено, Павел, Пано. Те създават няколко дружества за посредническа търговия най-вече с Австрия и Трансилвания. Дейността им продължава до 1814 г., когато компанията преустановява съществуването си и през 1817 г. Павел Ненович обявява несъстоятелност. Вж: **Бур-Марковска, М**. Една българска търговска фирма в гр. Пеща. – Известия на Българското историческо дружество, 1977, т. 30, с. 37–56.

[7] **Друмева, М**. Цит. съч…, с. 111.

[8] **Найденов, И.** Предприемаческата дейност на братя Пулиеви между традициите и модерността (търговски практики и стратегии през епохата на Възраждането). Дисертация за присъждане на

разменените писма между фирмата „Пулиеви-Георгиеви“ и Боро Ненович. Така например през 1839 г. кореспонденцията на Е. Георгиев с фирмата на Ненович възлиза на 27 писма[9]. С „Боро Ненович и дружина“ делови връзки поддържат през 40-и началото на 50-те години на XIX в. братята Христо и Никола Пулиеви, които работят в Карлово[10]. Ненович е акуратен и честен търговец, който се ползва с добро име пред Пулиеви и Евлоги Георгиев. В свои писма Никола Пулиев го нарича „доверен приятел“[11].

След 1855 г., въпреки че братя Пулиеви продължават сътрудничеството със свищовски търговци, няма данни за връзки с Боро Ненович. Това насочва към предположението, че тогава сдружението „Боро Ненович и Др.“ престава да съществува. Възможно е то да е било засегнато от неблагоприятната конюнктура по време на Кримската война (1853–1856)[12] или Ненович да е завършил жизнения си път, или пък просто да се е отказал доброволно от занаята вследствие умора и др. Не е известно дали синовете получават някакво наследство. В книгата на Стефан Ганчев от 1929 г. за миналото на Свищов той не е споменат сред търговците от средата и втората половина на XIX в. Не знаем и кои са неговите съдружници, с какви стоки търгува, но не е изключено в бъдещи проучвания за възрожденското търговско предприемачество да се открие информация по тях и по други въпроси около дейността на фирмата.

Малкото сведения, с които разполагаме за личността на Боро Ненович, го представят като човек с будно обществено съзнание. През 1846–1847 г. той става настоятел и разпространител в Свищов на първия български вестник „Български орел“[13]. Не му е чужда и благотворителната дейност, което, от своя страна, говори за добро материално положение. През 1835 г. той съгражда чешма край село Българско Сливово и мост на барата срещу нея[14]. Особено ценна е помощта, която сдружението „Боро Ненович и дружина“ оказва на свищовските училища: от всяка сделка то отделя средства за тях. През 1839 г. малки суми фирмата, по молба на Евлоги Георгиев, предоставя и за карловските училища[15].

образователна и научна степен доктор. София, 2017. София: СУ „Св. Климент Охридски“, Исторически факултет, 2017, с. 152–159; **Златанов, Ал**. Стопанско-търговската мрежа на Евлоги Георгиев през 1839 година. Известия на центъра за стопанско-исторически изследвания, т. VII, Варна, 2022, с. 269–270.

[9] **Златанов, Ал**. Цит. съч., с. 273.

[10] **Найденов, И.** Предприемаческата дейност…, с. 287.

[11] **Найденов, И.** Предприемаческата дейност…, с. 155.

[12] Тогава Дунав фактически е затворен и обмена през Свищов и Русе не може да се извършва. Тъй като сръбско-влашката граница е отворена, през нея Пулиеви изнасят стоките си към Влашко. Вж: **Найденов, И.** Предприемаческата дейност…, с. 183–187.

[13] Български орел, I, бр.1, 20 април 1846.

[14] „На един прост камък в зидът на чешмата има надпис от която се разбира само, че чешмата е направена през 1835 г. и от иждивението на Бура Ненович, а над него сега има хубава мраморна плоча и с хубави букви е написано: Тази чешма и моста срещу нея са съзидани първоначално през 1835 г. с иждивението от Бура Ненович…“. Дунавски известия, IV, 35, 26 юни 1898.

[15] **Златанов, Ал**. Цит. съч., с 283–284

Боро Ненови има пет деца: Гаврил, Георги, Яни, Мария и Екатерина [16]. Биографични данни за двете дъщери засега не откриваме[17]. Гаврил Ненович е роден през 1846 г., Георги – през 1849 г., а за Яни не разполагаме със сведения.

II. Георги Ненович и неговото участие в съдебната система на свободна България

От обобщената информация от различни източници и предвид кариерното развитие на тримата братя, може да се заключи, че те са учили само в местните училища, притежават природна интелигентност и на работата, с която се ангажират, залагат на самообразованието и натрупващия се практически опит.

Георги Боро Ненович първоначално става учител в родния си град и през 1869–1872 г. преподава в Преображенското училище в средната махала. Той е и сред дарителите на ученическото дружество „Плод“[18]. Заедно с това е и активен деятел на местното читалище и през 1870 г. е негови писар[19]. През 1874–1876 г. е учител във Видин. Енергичен и инициативен, той бързо се вписва в живота на града и е избран за заместник-председател на тамошното читалище. През ноември 1875 г. поради неизплащане на заплатите група учители, сред които той, Димитър Попов, Константин Кипровски, Цено В. Михайловски и Михалаки Георгиев организират протест, окачествен от някои изследователи като първата учителска стачка по икономически причини[20]. Приема възторжено началото на Освободителната война и според информация на излизащия в Букурещ и редактиран от Стефан Бобчев вестник „Стара планина“ той е сред групата българи, които на 2 май 1877 г. посрещат в Плоещ Великия княз Николай Николаевич[21].

Войната, още преди да е завършила, дава нова насока на професионалното развитие на Георги Ненович. Втората половина на 1877 г. бележи началото на неговата служба в съдебната система, която продължава до края на живота му. При ограничения кръг от хора с юридическа подготовка учителството става един от естествените резерви за формиране на чиновническото правно съсловие. През август 1877 г. Георги Ненович вече е член на новосформирания Свищовски съдебен съвет[22]. През 1878 г. е назначен за председател на Никополския окръжен съд. В това си качество участва като делегат „по звание“ в Учредителното събрание в Търново, където се нарежда в кръга на консерваторите[23]. Следващите три години носят бърз кариерен напредък: през октомври 1879 г. той е назначен за председател на Софийския окръжен съд[24], през февруари 1882 г. – за подпредседател на Софийския

[16] Свобода, II, 121, 30 януари 1888, с. 4.
[17] От публикувания некролог по повод кончината на Георги Ненович през януари 1888 г. разбираме, че двете сестри са вече задомени и имат по две деца като се споменават и новите им фамилии – съответно Мария Божанова и Екатерина Попова**.** – Свобода, II, 12, 30 януари 1888, с. 4.
[18] **Палангурски, М**. Учредителите. Участниците в учредителното народно събрание в Търново, 10.II. – 16.IV.1879 г. София, 2014, с. 193; **Ганчев, Ст**. Свищов (Принос за историята му). Свищов, Печатница „П. А. Славейков“, 1929, с. 121.
[19] Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – Български исторически архив**,** II А 7751**,** л. 23.
[20] Константин Кипровски. http://www.vidin-online.com/uchiteli/konstantin-kiprovski
[21] Стара планина, 68, 5 май 1877, с. 254.
[22] Държавен архив – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е. 162, л. 75–76.
[23] **Палангурски, М.** Учредителите…, с. 193.
[24] Държавен вестник, I, 11, 15 октомври 1879 г., с. 1.

апелативен съд[25], а през декември 1882 г. – за член ва Върховния касационен съд[26]. През тези години той изпитва сериозни здравословни проблеми и на няколко пъти за по два-три месеца се лекува в чужбина[27], но без траен резултат и на 30 януари 1888 г. след шестмесечно тежко боледуване умира на 39 години[28].

Качествата, поведението и компетентностите на Георги Ненович като съдия е трудно да бъдат точно оценени. Отчасти същото, както ще видим малко по-късно, се отнася и за другия брат, Яни Ненович, който оглавява управлението на няколко важни митници. В първите години след Освобождението представителите на почти цялата българска администрация са без нужното за заеманите постове образование. Освен това тази прослойка е силно политизирана и зависима от политическата сила, която е на власт, което води до това, че обикновено при смяната на кабинетите настъпва и чистка в структурите й или нападки срещу отделни членове. А и самите държавни служители са млади и неопитни[29]. В тези условия желанието да се служи на закона понякога отстъпва под натиска на различни политически зависимости и лични обвързаности. Георги Ненович не прави изключение. От една страна, той полага сериозни усилия да развие юридическите си познания. През декември 1881 г. е включен като съвещателен член в Специално-съдебна комисия, която обсъжда проект за съдопроизводството[30]. Едновременно с това обаче името му е замесено в два скандални случая, които засягат репутацията му и които са представени по различен начин от тогавашния управляващ и опозиционен печат. Първият е от септември – ноември 1880 г., когато като председател на Софийския окръжен съд Ненович (назначен от консервативното правителство на Тодор Бурмов) води делото, заведено от тогавашния секретар на финансовото министерство Димитър Карамфилович (от либералното правителство на Драган Цанков) срещу сатирично-хумористичния вестник „Бодилник“ (с консервативна антилиберална насоченост). Консервативният вестник „Български глас“ твърди, че Ненович действал безпристрастно, дал възможност на защитата да говори свободно в полза на обвиняемия[31] и така допуснал да излязат наяве нелицеприятни неща за министри и за Крамфилович[32]. В същото време либералният орган „Независимост“ открива кампания срещу Ненович, като огласява сигнал, уличаващ го в злоупотреби и корупция, който той отхвърля като нарочно скалъпен[33]. При тези обстоятелства е трудно да се каже дали Ненович е безпристрастен съдия, подложен на атаки от политически засегнати лица, или съдия на повдигнат изначално политически мотивиран процес.

[25] Държавен вестник, I, 17, 16 февруари 1882, с. 129.
[26] Държавен вестник, IV, 139, 4 декември 1882 , с. 1123.
[27] Държавен вестник, III, 36, 30 май 1881, с. 275; Държавен вестник, IX, 72, 2 юли 1887, с. 2.
[28] Свобода, II, 12, 30 януари 1888, с. 4.
[29] Пеев, Г. Изграждането на българската държавна администрация в първите години след Освобождението. 2011, с. 7 https://ebox.nbu.bg/pa2011/2_G.PEEV.pdf
[30] Държавен вестник, III, 92, 5 декември 1881, с. 753.
[31] Български глас, I, 95, 20 ноември 1880, с. 4; Български глас, I, 78, 21 септември 1880, с. 3; Български глас, I, 81, 2 октомври 1880, с. 4; 82, 5 октомври 1880; 83, 9 октомври 1880; 84, 12 октомври 1880; 85, 16 октомври1880; 86, 19 октомври 1880.
[32] Български глас, I, 76, 14 септември 1880, с. 3.
[33] Независимост, V, 7, 20 септември 1880.

Вторият случай е от април – юли 1883 г. (веднага след излизането на консерваторите от правителството на Леонид Соболев), когато се прави опит за отчисляването на Георги Ненович заедно с Пандели Кисимов от състава на Върховния касационен съд. Мотивът за това предложение на управляващия Министерството на правосъдието Георги Теохаров е, че вече има кадри с нужното образование за тези длъжности[34]. През април 1883 г. Г. Ненович с княжески указ се назначава за председател на Русенския апелативен съд, а П. Кисимов – за член на този съд[35], въпреки че първоначално княз Александър I е бил против[36]. И двамата обаче не изпълняват указа. Това едва ли е само личен акт и проява на твърд характер, а по-скоро изглежда да е и политически премислен ход, подкрепян от влиятелни фактори. Така или иначе, след няколко нови административни разпоредби, през юли 1883 г. с нов княжески указ Г. Ненович и П. Кисимов са върнати на предишните им длъжности като членове на Върховния касационен съд[37].

III. Митническата кариера на Яни Ненович и неговия житейски път

За Яни Ненович засега не успяхме да установим кога е роден и кога умира. Подобно на двамата си братя, той също учи в Свищов. По свидетелства на тогавашни съвременници Яни Ненович е бил преди Освобождението секретар на Свищовската община[38] и деловодител на читалището за дълъг период – от 1866 до 1876 г.[39]. Заемането на тези две длъжности означава наличие на необходимото ниво на грамотност, осигурява добро познаване на градските проблеми[40] и същевременно формира опит, който му осигурява бъдеща чиновническа кариера. През октомври 1879 г. Яни Ненович влиза в системата на митническата администрация и работи в нея на различни позиции почти 20 години. Първоначално през октомври 1879 г. заема поста акцизен надзирател в Свищов[41], а в края на ноември 1879 г. става секретар на Ломската митница[42]. В началото на юли 1880 г. вече е подначалник на III отделение при Министерството на финансите[43], през декември 1880 г. поема управлението на Оряховската митница[44], а през март 1882 г. оглавява митницата в Лом [45]. През април 1888 г. управителите на Русенската митница П. Гълъбаров и на Ломската Я. Ненович

[34] Според Закона за съдопроизводството от 25 май 1880 г. за председател, член, прокурор и заместник-прокурор при Върховния касационен съд трябва да се назначават лица с юридическо образование, а ако не се намерят подходящи, могат да се назначават и хора без такова.
[35] Държавен вестник, V, 46, 3 май 1883, с. 387.
[36] Български глас, I, 16, 23 март 1883, с. 3.
[37] Държавен вестник, V, 82, 30 юли 1883, с. 765.
[38] **Божинов, Ал**. Минали дни. С., 2017, с. 47. Тези свидетелства намират потвърждение в Касовата книга на Свищовската градско-църковна община, в която Ненович фигурира като писар на общината през 70-те години на XIX в. НБКМ – БИА, II А 7756, л. 91.
[39] Дунавска зора, V, 17, 31 март 1879 с. 1–2.
[40] През 1924 г. във връзка с възникналата идея у Ал. Божинов да се напише история на Свищов, която за жалост остава нереализирана, той предлага за изследването да се използват и познанията на Яни Ненович по общинската документация и общинските дела преди Освобождението. Вж: **Божинов, Ал**. Цит. съч., с. 47.
[41] Държавен вестник, I, 11, 15 октомври 1879, с. 2.
[42] Държавен вестник, I, 16, 8 декември 1879, с. 2.
[43] Държавен вестник, I, 56, 9 юли 1880, с. 2.
[44] Държавен вестник, II, 93, 17 декември 1880, с. 1.
[45] Държавен вестник, IV, 24, 6 март 1882, с. 186.

си разменят местата в интерес на службата[46]. В края на май 1888 г. Я. Ненович е назначен за управител на Варненската митница[47]. През януари 1895 г. е преместен на същия пост в Русенската митница[48], откъдето е уволнен на 4 януари 1899 г.[49] и напуска системата.

Кариерното развитие на Я. Ненович е пример за подбор и израстване на митническите ръководители в първите десетилетния след Освобождението. Внимателният преглед на неговите назначения показва, че първите две, както и решението да оглави Варненската митница, са по предложение на свищовеца Григор Начович в качеството му на финансов министър, с когото той е в близки отношения. В това „приятелско назначение“ няма нищо извънредно и моделът на подобни решения е точно описан от Добри Ганчев: “Впрочем не само по влечение и по подготовка се раздават и добиват службите. И по познанство, и по „съгражданство“. Ако си с министъра познат, ако си от един град с него, в неговото министерство ще отидеш да служиш. Димитър Греков е от Бесарабия, голяма част от бесарабците изпълниха съдилищата. Свищовците – финансовото министерство, защото Григор Начович е от Свищов“[50].

Немногобройната съхранена кореспонденция между Начович и Ненович през годините, когато последният е начело на Варненската митница сочи, че доверието между тях е високо. Ненович като „свой човек“ информира министъра за серията от проблеми, с които се сблъсква, и получава съвети как да действа в интерес на службата и да ограничи нарушенията, които търговци-ангросисти и мисити комисионери вършат[51]. Я. Ненович показва решителност да се справи с тях, предприема различни действия, предлага кадрови рокади. Дали по причина, че засяга влиятелни интереси на търговци и нелоялни и некомпетентни служители в митницата (магазинер, оценител) или самият той допуска грешки и проявява съблазън към лично обогатяване, през 1892 г. дейността на митницата е подложена на проверка от финансовото министерство и плъзват слухове за кражби, вършени от управителя[52]. Подобни случаи почти винаги се политизират и този също се разтваря в борбите между отиващия си режим на Стамболов и опозиционните сили.

През май 1894 г. частният вестник „Черно море“, който по това време е силно критичен към правителството на Стамболов и неговата партия, подема кампания за дискредитиране на Ненович като служител по време на режима, изнасяйки различни случаи на присвояване на средства и кражби, вследствие от което, според цветущия израз на автора на материала, домът на Ненович се бил превърнал в „бакалски дюкян“[53]. Въпреки подборните обяснения и отхвърляне на обвиненията по конкретните случаи, които Ненович веднага дава и вестникът помества[54], атаките не спират. Намеква се, че министерството на финансите няма да предприеме нищо,

[46] Държавен вестник, X, 41,12 април 1888, с. 4.
[47] Държавен вестник, X, 64, 16 юни 1888, с. 2.
[48] Държавен вестник, XVII, 35, 15 февруари 1895, с. 3.
[49] Държавен вестник, XXI, 21, 29 януари 1899, с. 2.
[50] **Ганчев, Д.** Спомени, В. Търново, 2005 с. 102.
[51] НБКМ – БИА, Ф. 14, а.е. 2820 л. 1–4; Ф. 14, а.е. 257, л. 1; Ф. 14, а.е. 2820 л. 5–8; Ф. 14, а.е. 2820 л. 9–13;
[52] НБКМ – БИА, Ф. 14, а.е. 2820, л. 9–13.
[53] Черно море, III, 106, 28 юни 1894, с. 2–3.
[54] Черно море, III, 107, 8 юли 1894, с. 2.

защото „..г. Ненович стоял много добре с г. Начович“[55]. Не минава и без ходатайства и пускане в действие на лични връзки с висшестоящата власт, за да се запази авторитета на Я. Ненович. През януари 1895 г. братът Гаврил Ненович, тогава народен представител от Народната партия, моли финансовия министър Иван Евстр. Гешов, с когото е в добри отношения по партийна линия, да назначи брат му „.. на инспекторска длъжност по финансовата част“, а ако сега това не е възможно, да го премести за управител на Русенската митница, за да може да се отърве брат му от „..гоненията на някои мюзевирци във Варна“[56]. Във варненската преса се намеква, че управителят на Варненската митница не е даден на съд за доказаните злоупотреби, защото се има за протеже на брат си –„.. един от избраните с щикове свищовски депутати“[57].

По време на работата си в Русенската митница Я. Ненович се сблъсква с подобни като във Варна проблеми, и въпреки плахия опит от юни 1897 г. на Гаврил Ненович да проучи чрез Гешов почвата дали не е възможно да бъде върнат на предишната му месторабота[58], в началото на 1899 г. той е уволнен. Има сведения, че след това заема длъжността помощник-кмет на Русе и че временно не е в добро материално положение[59], но засега не откриваме повече информация. Вероятно в годините на Първата световна война Яни Ненович се прибира във Варна и има някои податки, че вече се занимава с търговия[60]. Той оставя на наследниците си[61] сериозен имот – бившето кино „Палас“ на ул. Фердинанд“№ 18 (днешния булевард „Приморски“), който през 1938 г. е обявен за отчуждаване във връзка с разширението на Морската градина и след проблеми с оценката на имота[62] през 1942 г. общината приема да изплати на наследниците сумата от 755 559 лв[63].

Двадесет годишната дейност на Яни Б. Ненович в управлението на митниците, въпреки сенките на съмнения върху нейната честност и сериозните покровителства, изисква да й дадем положителна оценка. Митниците във Варна и Русе са едни от най-натоварените, управлението им е свързано с усвояване на различни закони, инструкции, правила и правилници, което за хора без специално образование не е

[55] Черно море, III, 111, 26 август 1894, с. 3.
[56] НБКМ – БИА, Ф. 272, а.е. 2648, л. 2.
[57] Народна самозащита, I, 3, 8 февруари 1895, с. 4.
[58] НБКМ – БИА, Ф. 272, а.е. 2648, л. 7.
[59] НБКМ – БИА, Ф. 14, а.е. 2820, л. 15–16
[60] Държавен архив – Русе, Ф. 602К, оп. 1, а.е. 136.
[61] Със съпругата си Теодора те имат трима сина – Борис, Димитър и Георги. Първият получава сериозни травми по време на участието си в Балканските войни и впоследствие работи като четец на електромерите при електрическото отделение на община Варна, умира през 1927 г. Вж. Държавен архив – Варна, Ф. 58К, оп. 1, а.е. 35, л. 112. През 1914 г. Я. Ненович се опитва да уреди сина си Димитър да постъпи във Военното училище, дори моли цар Фердинанд и Григор Начович за това, тъй като вече е преминал нужните години за редовно постъпване, но дали успява, не е ясно. Вж. НБКМ – БИА, Ф. 14, а.е. 2820, л. 15–18. През януари 1946 г. Димитър Янев Ненович регистрира еднолична търговска фирма на свое име със седалище гр. Русе, с капитал от 10 000 лв с предмет - митническо посредничество, представителство, търговия и транспорт. Вж. Държавен вестник, LXVIII, 34, 13 февруари 1946, с. 8. Третият син Георги живее във Варна и през май 1935 г. сключва брак с Надежда Д. Дамянова. http://catalog.libvar.bg/view/show_photos.pl?id=139700&SC=pcTitle&RC=1&SRV=true&LANG=bg&SA=%CD%E5%ED%EE%E2%E8%F7
[62] Държавен архив – Варна, Ф. 58К, оп. 1, а.е. 126, л. 12.
[63] ДА – Варна, Ф. 58К, оп. 1, а.е. 81, л. 25–26.

лека дейност. Силен е и натискът от икономически и политически групи и фактори. А да съдим за нея по критериите за „кристална чистота“ предвид особеностите на онова време, би било проява на несъобразяване с конкретния исторически контекст. Яни Ненович участва и в културния живот на Варна[64], не забравя и родния Свищов, а също и близките си като в периодите на лечение придружава брат си Георги в чужбина[65].

IV. Живот и дейност на Гаврил Боро Ненович

IV. 1. Г. Б. Ненович в годините преди Освобождението

Гаврил Боро Ненович е роден през 1846 г., умира през 1911 г. и вероятно е първородният син в семейството. Животът му през младежките години има допирни точки с този на братята: учи в града и присъства в неговия културно-просветен живот. Още тогава обаче той показва желание да поема и възможности да се справя с по-големи и по-отговорни обществени задачи. Пред 1870 г. е издигнат за училищен настоятел и е в ръководството на читалището. Именно той и търговецът Мирон К. Бешков на 6 август 1870 г. са избрани за изпълнители на важното поръчение, възложено от читалището в Цариград – да се предоставят сведения за броя на читалищните членове, за женските дружества и за неделните училища в Свищов и каазата и тези сведения да изпратят в Цариград[66]. И още, за разлика от двамата си братя, той навлиза в търговската професия: през 70-те години на XIX в. работи в кантората на богатия и известен свищовски търговец Атанас Н. Каракашев[67]. Можем да допуснем, предвид тогавашните задължения, които имат наетите във фирмите лица да водят кореспонденцията, че той извършва и някои счетоводни операции, урежда и валутните разплащания – т.е. работил е като деловодител. Че е натрупал познания и опит в областта на финансите насочва една дописка във в. „Дунавска зора“ по повод местните избори през декември 1878 г. Тогава Ненович е избран за член на Свищовския градски съвет и вестникът отбелязва, че населението сполучило с изборите, „…защото избраните лица, ако и да не са дотам утрошени в правителствени работи, имат при това, добри качества, за да послужат с разумност на града и отечеството. Особено г-н Гаврил Боров се отличава по праводушието и твърдий си характер. Ний вярваме, че неговото присъствие в съвета ще даде добро направление на градските работи“. Тъй като предходният съвет начело с Димитър Анев оставя сериозен дълг на града, вестникът призовава новоизбраните управляващи да се пазят и да не харчат повече, отколкото имат на разположение. И гарант за това вижда в лицето на Г. Б. Ненович. „Ето защо – завършва дописката – са радуваме за избирането на г-на Гаврила Боров“[68]. На това скъпо обществено признание, с което Гаврил Б. Ненович навлиза в обществения живот на свободното отечество, той остава верен до края на дните си. Многобройните липсващи факти за

[64] Варненски общински вестник, VI, 28, 1 октомври 1893, с. 6.
[65] Държавен вестник, IX, 83, 28 юли 1887, с. 1.
[66] **Ганчев, С.** Цит. съч., с. 215. **М. Палангурски.** Учредителите…. , с. 193.
[67] Българска академия на науките – Научен архив, Ф. 34К, оп. 1, а.е. 708, л. 5. Писмо от декември 1875 г. от Ат. Н. Каракашев, писано от Г. Б. Ненович, до Евлоги Георгиев; НБКМ – БИА, Ф. 22, оп. 2, а.е. 407, л. 1. Писмо от 13 декември 1873 г. до Найден Геров – Пловдив, подписано така: за „Атанас Н. Каракашев и Сие“, Г. Б. Ненович, Свищов. (Изказваме благодарност на колегата Ивайло Найденов за предоставянето на тази ценна информация).
[68] Дунавска зора, V, 1, 15 декември 1878, с. 1.

дейността на Ненович до Освобождението не позволява да се състави по-пълна картина за неговите качества. Но безспорно е, че той е ярка и открояваща се фигура сред младата интелигенция, познат като човек честен, последователен и отговорен, владеещ и опит в търговската професия и модерното счетоводство.

IV. 2. Гаврил Б. Ненович като търговец след Освобождението. Участие във фирмата „Иван Юрданов“

През 1878 г. Гаврил Б. Ненович сключва брак с Вангели, една от дъщерите на големия свищовски търговец Иван Юрданов (1824–1896). Вероятно през 40-те години на XIX в. Иван Юрданов, наричан „късия“, започва съдружна търговия с колониални стоки с Иван Маринов, наричан „дългия“ (прякори, за да се различат поради еднаквите първи имена). Бързо разширяват дейността си и си спечелват ренометo на почтени предприемачи[69]. По-късно се разделят и работят самостоятелно. Юрданов се включва и в търговията с храни. Той е един от състоятелните люде в града като освен магазии и дюкяни притежава и голям хан на пристанището, който купува от забогатял турчин през 1874 г. [70]. Фирмата, бидейки авторитетна и с добри показатели, е избрана да бъде кореспондент от Банка Отоман за Свищов[71]. Юрданов е и известен обществен деятел и благодетел. През 1856 г е един от основателите и първите дарители на Свищовското читалище. Участва и в управлението на града като член на настоятелството на Свищовската градска черковна община от юни 1872–април 1874 г.[72] и като член на смесения казалийски съвет от април 1874 до април 1875 г. [73]. В началото на 1878 г. безплатно предоставя своя хан за настаняване на 200 ранени в боевете при Плевен руски войници[74]. Дарява 20 000 лв за съзиждането на параклиса "Св. Възнесение" в гробищния парк в Свищов. Погребан е заедно със съпругата си в двора на църквата от южната страна. На мястото се издига паметник от черен мрамор.

Предметът на дейност на фирмата „Иван Юрданов“ остава същият и след Освобождението, като с течение на времето търговията с жито се ограничава и през първото десетилетие на XX в. тя търгува основно с колониални стоки. След бракът си с Вангели Г. Б. Ненович е включен в работата на фирмата на тъста си. Търговията явно върви добре. През април 1884 г. той разширява собствената си магазия си край Дунава с три метра[75]. Ненович притежава и 60 дка градина на 5 км от Никопол, която има вода за поливане и която от 1886 г. нататък отдава под наем[76]. Ив. Юрданов и Г. Б. Ненович се нареждат сред богатата прослойка предприемачи, за което свидетелства фактът, че и двамата са сред 34-те души от града, които са най-много обложени с преки данъци и които са поканени през 1885 г., както изисква Законът, на открито, на заседание на градския съвет за обсъждане на данъка и дали той да се

[69] **Ганчев, С**. Цит. съч., с. 385.
[70] Дунав, X, 923, 13 ноември 1874.
[71] НБКМ – БИА, Ф. 272, `оп. 1, а.е. 2648, л. 9.
[72] Исторически музей – Свищов, Инв. № II-922, л. 46–44, л. 117.
[73] Исторически музей – Свищов, Инв. № II-922, л. 122–146.
[74] Исторически музей – Свищов, Инв. № II-271, л. 264–265.
[75] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е. 23, л. 49–50.
[76] Ратник, V, 247, 4 декември 1905, с.1

въведе в Свищов[77]. За добрия вървеж и успех на техните работи свидетелства и оживената търговска кореспонденция през 1887 г. с Евлоги Георгиев[78].

След смъртта на И. Юрданов на 28 август 1896 г.[79] настъпват промени във фирмата. Според циркулярното писмо от 11 септември 1896 г., които неговите наследници съставят и изпращат до партньорите си на български и френски, търговската къща в гр. Свищов „Иван Юрданов“ остава да съществува и действа за в бъдеще под същото социално наименование и със същите актив и пасив, права и задължения. Наследниците са признати за членове на фирмата и това са Еленка Хр. Йорданова, Донка д-р М. Русева, Боян Иванов Йорданов и Люба Ат. Макавеева, и Гаврил Б. Ненович и Анастасия Б. Ненович по право на представителство. Ненович е посочен и като наставник на малолетните Иван и Анастасия Г. Ненович[80]. Всички съналедници припознават Боян Ив. Юрданов за **„…**представител на тази търговска къща и оторизиран да подписва направо фирмата, с право да опълномощава и други лица, да върши, води и управлява, както всички текущи, така и всички бъдещи дела и предприятия на тая търговска къща и че всички книжа, актове и каквито и да били търговски сделки и дела, направени и подписани от Боян Ив. Йорданов в името на тая фирма, ще имат сила, стойност и задължение за всички съналедници“[81]. Същата информация е подадена през 1898 г. при регистрацията на фирмата в Търговския регистър по новия Търговски закон[82].

Опитността, контактите и уравновесеният характер на Гаврил Ненович, а може би и неопитността на Боян Йорданов в първите години водят до това, че фактически основна роля в управлението на фирмата, чрез правото на упълномощаването, играе Ненович. В писмо до Ив. Евстр. Гешов от 15 септември 1898 г. той се представя като член и прокурист на тази фирма и предлага услугите си тя да бъде кореспондент на бъдещата „Софийска банка“ която се чуло „че ще поеме и делата на съществуващите днес у нас клонове на Банка Отоман- Banque Imp Ottomane“. И посочва защо тяхната къща е подходяща за това „…на тая наша търговска къща, дългогодишното съществуване, опитност, акуратност и честност на която вярвам, че са ви известни, ако не – лесно ще узнаете било чрез ваши приятели, доверени лица, било чрез самата Банка Отоман“[83]. Фирмата е отворена към новото и модерното: през 1904 г. тя е сред

[77] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп.1, а.е. 24, л.81–83.

[78] **Найденов, И.** Промени в мисленето и стопанското поведение на свищовските търговци предприемачи през „дългия XIX век“. В: Известия на Института за исторически изследвания, т. XL, Традиция и модерност: българското общество през „дългия XIX век“. Редакционна колегия: П. Пейковска, Р. Стоянова, Пл. Божинов (отг. ред.), Р. Лельова, М. Левкова-Мучинова. София: Институт за исторически изследвания – БАН, 2025, с. 145.

[79] Дунавски известия, II, 33, 30 август 1896, с. 1.

[80] НБКМ – БИА, Ф. 272, а.е. 2648, л. 5. (л. 6 на френски език). Еленка Хр. Йорданова (1838–1919) е съпругата на И. Юрданов, Донка и Люба са негови дъщери, първата е омъжена за д-р М. Русев, един от инициаторите за създаване на Медицинския факултет на СУ, с принос към организаторите на медицинското дело в страната и към борбата с туберкулозата, https://starotarnovo.blogspot.com/2018/03/blog-post_6.html, а втората за Ат. Макавеев – учител и по-късно директор на Търговската гимназия в града. Вж. Юбилеен сборник на Държавната търговска гимназия…, с.126. Боян е син на Ив. Юрданов. Другите две дъщери по това време са вече починали – Анастасия, която е била омъжена за Атанас Бендерев и Вангели (умира през 1891 г.). Анастасия и Иван са децата на Вангели и Гаврил Ненович.

[81] НБКМ – БИА, Ф. 272, а.е. 2648, л. 5.

[82] ДА – В. Търново, Ф. 928, а.е. 645, л. 19–20.

[83] НБКМ – БИА, Ф. 272, а.е. 2648, л. 9.

първите 27 абонати на платени със собствени средства телефонни постове в Свищов[84]. За съжаление не разполагаме с повече информация за делата на търговската къща, но фактът, че тя работи успешно до смъртта на Ненович през 1911 г. и след нея[85] говори ясно, че се утвърждава на пиацата и съществува без трусове.

IV. 3. Партийно-политическата дейност

Изясняването на въпроса за партийната деятелност на Ненович се затруднява от факта, че политическата история на Свищов след Освобождението не е била предмет на специални проучвания и откъслечни сведения за нея се срещат в изследвания за някои от основните български политически партии. По тази причина тук ще очертаем една обща картина за нея според информации предимно от тогавашната преса с осъзнатия риск за неизбежни в такива случаи непълноти. Условно дейността може да се раздели на два периода. Първият обхваща времето от 1879 г. до 1894 г. Тогава Ненович израства като ярък представител на Консервативната партия в Свищов, а след разпадането ѝ през 1886 г. остава в кръга на носителите на нейните идеи. Сред консерваторите той се нарежда по време на Учредителното събрание от 1879 г., в което участва „по право“ в качеството си на кмет на града. Като човек, свързан с търговията и живота на местната интелигенция, Г. Б. Ненович се чувства близко до това течение, в което се влива значителна част от интелектуалния елит на страната, държавни служители, заможни собственици, предприемачи, търговци, индустриалци, понякога и учители. Приема възгледите за силна монархическа власт и консервативна конституция, а в следващите години подкрепя трите програми на партията и защитава с всички сили идеите за спазване на законите, за изграждане на професионална чиновническа прослойка, за предоставяне на управлението в ръцете на материално обезпечени, образовани, с европейски виждания хора, които с държавния глава да ръководят страната[86].

Сведения за ръководството на свищовската организация на Консервативната партия засега са твърде оскъдни, тъй като през тези първи години тя, както и останалите партии, води нередовен организационен живот[87]. Според събраната информация от пресата сред градските първенци заедно с Гаврил Ненович консерватори са още известните търговци Мирон К. Бешков, Димитър Анев, Димитър Пашанков, Филип Маринов, Атанас Н. Каракашев, Яни Станчов и др., като в някои изследвания за лидер се сочи Д. Анев[88].

Г. Б. Ненович одобрява политиката на първите две консервативни правителства (юли – ноември 1879 г.; ноември 1879 – март 1880 г.,) а в следващата година, когато консерваторите не са във властта, той вече е активен опозиционер в града. През март–април 1881 г. Ненович е сред организаторите и ръководителите на най-сериозния протест в страната срещу данъчната политика на либералното правителство, провеждана от финансовия министър Петко Каравелов[89]. Включен е и в 12-членна

[84] Ратник, IV, 195, 28 ноември 1904, с. 2.
[85] Български алманах 1911. София, 1911, с. 496.
[86] За идейния облик и програми на Консервативната партия Вж: **Гешева, Й.** Идеология и програма на Консервативната партия (1878–1886 г.). Исторически преглед, г. 42, 1986, кн. 3, с. 20–39.
[87] **Гешева, Й.** Консерваторите и изграждането на нова България (1879–1886 г.). Военноисторически сборник, 1995, кн. 5, с. 231.
[88] **Палангурски, М**. Избори по стамболовистки (1887–1894 г.). Велико Търново, 2008, с. 113.
[89] Български глас, II, 15, 8 февруари 1881; II, 16, 12 февруари 1881; II, 20, 26 февруари 1881.

делегация, сред която са още Я. Станчов, М. К. Бешков и която е оторизираната от недоволното гражданство да изложи неговите искания пред изпратения от княза да потуши смута министър Петко Славейков[90]. По-късно подпомага кмета-съпартиец М. К. Бешков в подготовката по организацията и провеждането на Второто велико народно събрание в Свищов на 1 юли 1881 г. и дава своята подкрепя на Режима на пълномощията (1881–1883). Не е известно дали Ненович се солидаризира с двамата депутати консерватори от Свищов в Третото обикновено народно събрание (III ОНС) Ф. Маринов и Д. Анев, които се обявяват против излизането на 3 март 1883 г. от кабинета на консерваторите Стоилов (заменен по-рано от Вълкович), Греков и Гр. Начович и наричат това „…печално, удивително и необяснимо явление“[91] и още смятат, че това поведение прави неблагоприятно впечатление[92]. Не знаем и дали застава зад споразумението от 8 август 1883 г. между умерени либерали и консерватори за съставяне на коалиционен кабинет, който става факт на 7 септември 1883 г. и е оглавен от Драган Цанков. Отговорът клони повече към положителен като се има предвид, че в сетнешните си действия, след излизането от партията от управлението в началото на 1884 г., той е привърженик на линията да се търси сътрудничество с цанковистите, за да се разшири социална база на партията и нейното влияние. След като на 19 септември 1884 г. в Свищов на местна почва се сключва такова споразумение[93], Ненович е включен в избраната 10-членна комисия, която да приготви програма, в която да се определи точно начинът на действие на тази коалиция[94]. Притежава висока за времето си коалиционна култура и е диалогичен с опонентите си.

Възгледът за сътрудничество с други политически сили Ненович поддържа и след разпадането на Консервативната партия, което приема болезнено, но остава верен на идеите и духа й. В Свищов консерваторите, чието влияние намалява, не постигнат съгласие коя от двете най-силни на местна почва партии да подкрепят – Народнолиберална партия или либералите на Др. Цанков. При подготовката на изборите за VI ОНС Г. Ненович и Ф. Маринова отдават предпочитание на съюза с народнолибералите[95]. Ненович участва в съставеното от членове на двете сили околийско бюро за определяне кандидати за народни представители[96].

В политическото поведение на Ненович доминират типичните за класическия консерватизъм черти като умереност, уравновесеност, спокойствие[97]. Това го нарежда сред малкото политици в града, които избягват необосновани нападки срещу своите противници, предпочитайки разумните дискусии и спорове и така се дистанцира от грубата партизанщина, която характеризира партийно-политическия живот на града през 80–90-те години на XIX в. В печата не се срещат охулвания срещу него от опонентите му, което е знак за спечелено уважение, а критиките са

[90] Български глас, II, 18, 19 февруари 1881 с. 3.
[91] Български глас, IV,12, 8 март 1883, с. 3.
[92] Български глас, IV, 15, 19 март 1883.
[93] Търновска конституция, I, 77, 29 септември 1884, с. 3, Консерватори и цанковисти стигат до извода, че споделят едни и същи принципи и желаят да работят „безпристрастно партизански“, за да помогнат страната ни да се избави от пропастта“.
[94] Търновска конституция, I, 78, 3 октомври 1884**,** с. 3.
[95] **Палангурски, М**. Избори по стамболовистки…, с. 113.
[96] Нова епоха, I, 8, 30 юли 1894.
[97] Гешева, Й. Идеология и програма…, с. 24.

изразени в прилична форма. Например при създаването на Народната партия му се припомня съюза с народнолибералите от 1890 г. като проява на „политическата гъвкавост и колоритност“[98], но и този уж негатив с този изказ изглежда повече като признание за действие, израз на обогатяване и развиване на възгледите му, отколкото като опит за безпринципна коалиция.

Вторият период обхваща времето от 1894 г., когато Ненович става лидер на първия местен свищовски комитет на нововъзникналата Народна партия и продължава до края на живота му, като през всички тези години той участва в нейното местно ръководство. Основите на Народната партия са положени на 3 юни 1894 г. от д-р Константин Стоилов. А свищовския комитет е създаден на 12 юни 1894 г. в училището в Горната махала на градско събрание в отговор на „Възвание до всички български граждани“ от 8 юни 1894 г. на централното бюро, в което се призовава да се създават местни структури[99]. Изборът на Ненович за председател на местното бюро е признание за верността му към консервативното кредо и последователното му политическо поведение през изминалите години. Тази длъжност обаче за него не е самоцел. Настъпилите скоро промени в бюрото поради смъртта на някои членове и напускане на други, ангажираността на Ненович като депутат и предстоящите избори за парламент, както и поради други негови лични и обществени ангажименти водят до това, че по личното му настояване на 7 ноември 1896 г. се свиква общоградско събрание, което избира за председател Ф. Маринов[100], който остава начело до 1909 г.

В годините, в които Народната партия е начело на управлението на страната (1894–1899), Г. Б. Ненович одобрява нейната стопанска политика и намира за много навременни икономическите закони, които се приемат и особено Закона за поземления данък. Споделя напълно и външнополитическата програма на кабинета Стоилов и най-вече възстановяване отношенията с Русия[101]. Въпреки че изразява недоволство от жп политиката на правителството във връзка с решението на строежа на паралелната железница, той не напуска партията, както това правят някои депутати от Северна България, настоявайки да се продължи строежа на презбалканската, а не на паралелната железница. На местно ниво позициите на партията се засилват. Тя изпраща 3 депутати в VIII ОНС – Ф. Маринов, Г. Б. Ненович, Ат. Данков и трима в IX ОНС – Гр. Начович, Г. Б. Ненович и Ат. Данков. През 1896 г. тя печели болшинство в изборите за градски общински съвет като листата се води от Гаврил Б. Ненович[102].

През дългия период, в който Народната партия е в опозиция (1899–1911), Свищовската организация е засегната от някои неблагоприятни тенденции, общи за цялата партия: борби и съперничества, разцепления, образуване на две бюра, оттегляне на някои дейци или преминаването им към друга партия, различия в коалиционната политика, противоречия между старите консерватори и навлизащите млади сили и др.[103]. За липсата на единодействие и вътрешни боричкания говори

[98] Нова епоха, I, 8, 30 юли 1894.
[99] Нова епоха, I, 2 18 юни 1894; Народна партия, г. I, 1, 27 юли 1894.
[100] Дунавски известия, III, 6, 8 ноември 1896, с. 3.
[101] Дунавски известия, III, 6, 8 ноември 1896, с. 3.
[102] Дунавски известия, II, 34, 6 ноември 1896, с. 1.
[103] **Николова, В.** Между консерватизма и либерализма. Народната партия 1894–1920. София, 2004**,** с. 163–164

отчетеният вече в литературата твърде показателен факт, че от 1899 до 1912 г. в града се издават осем вестника с народняшки уклон, като всеки един от тях претендира, че изразява интересите на партията[104]. За крамолите, отразени в пресата[105] допринасят и черти от политическия манталитет на свищовските търговци предприемачи, нейни членове, в който има някои „тъмни петна“ като например разбирането им за политиката не толкова като състезание на идеи, а предимно сблъсък на групи, формирани в голяма степен по лични причини, в който е важно да се вдига „гюрултия“, тъй като тя носи известност и успех[106].

За съжаление не разполагаме с документи, които да ни дадат ясна представа за позициите на Ненович по тези вътрешнопартийни борби, с които той е добре запознат, бидейки член на бюрото при всички избори[107]. Установяваме, че възможност за обновление на партията Г. Б. Ненович вижда в новия председател на партията Ив. Евстр. Гешов, заел поста през март 1901 г. Ненович още от 80-те години поддържа връзки с Гешов, отношенията са им на базата на взаимно доверие, което личи от малкото съхранена кореспонденция между тях[108]. Ненович е сред 19 участници от Свищовска околия на юбилейния събор на Народната партия през 1904 г.[109]. Осъзнавайки нуждата от нови идеи и предложения за бъдещето, той одобрява приетите през следващите години партийни документи, резолюции и устав. Отнася се с уважение и разбиране към младите сили в местната структура.

През втората половина на 1908 г. се стига до най-сериозната кризисна ситуация в ръководството на свищовската организация на Народната партия, вследствие на което настъпват персонални промени в нея[110]. В началото на 1909 г. Гаврил Ненович е избран за председател на околийското бюро на мястото на дълго заемащия този пост Ф. Маринов[111]. Този акт е показателен и ни дава основание за две обосновани предположения. Първо, че в трудния момент именно Ненович с качествата си на диалогичен човек, чужд по характер на интриги и необосновани нападки, се оказва подходящата обединяваща фигура, която и старите консерватори, и младите сили приемат, и така се запазва единството на организацията. Второ, под ръководството Ненович младите сили в новоизбраното бюро[112] постепенно поемат реалното

---

[104] Николова, В. Цит. съч., с. 193.

[105] Ратник, IV, 170,16 май 1904, с.3, Дунавски известия, X, 37, 12 август 1905; Свободна трибуна, I, 36, 25 ноември 1904,с.4; Ратник, VI, 252, 15 януари 1906, с.1; Ратник, VI, 275, 2 юли 1906, с.3; Ратник, VII, 367, 27 юли 1908, с. 2 и др.

[106] **Маринова, М**. „Сенки в образа“ или за политическия манталитет на търговците предприемачи в Свищов в контекста на развитието на града след Освобождението до края на XIX в. В: Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания, т. IX, Варна, 2024, с. 351–362.

[107] Ратник, IV, 179, 16 май 1904, с. 3; Ратник, VI, 252, 15 януари 1906, с. 1; Ратник, VI, 275, 2 юли 1906, с. 3.

[108] НБКМ – БИА, Ф. 272, а.е. 2648.

[109] Юбилеен събор на Народната партия 1894–1904. София, 1906, с. 124.

[110] Кризисните явления се проявяват през 1904 г., когато Георги Гиков напуска околийското бюро, през лятото на 1905 г. Ф. Маринов си подава оставката, но после я оттегля, през 1906 г. остри борби се разразяват между Маринов и Вл. Манев по повод коалиционната политика, през първата половина на 1908 Ат. Данков се оттегля от партията, а по-късно се премества в Русе и там продължава да издава вестника си.

[111] Мир, XV, 2658, 14 март 1909, с. 3.

[112] В Бюрото освен Ненович участват подпредседател Никола Лафчиев – подпредседател, деловодител – *Ат. Велев*, касиер – *Николай Г. Високов*, Членове – Димитър Бръчков, *Марин Ф. Маринов*, Атанас Герджиков, Никола Славков, Апостол Линков, *Георги П. Гиков*, Енчо Иванов, *Илия Ат. Копов*, Черкез

управление с малки сътресения – скоро двама от избраните стари консерватори го напускат[113]. Въпреки положените от Ненович усилия обаче, Народната партия в Свищов вече е загубила значителна част от своето влияние, което ясно проличава на общинските избори през юли 1911 г., когато от нейната листа в местния общински съвет влизат трима избраници, а от листата на Прогресивнолибералната партия – петима и от коалицията консерватори, стамболовисти, радослависти и демократи – шест представители[114].

Далеч сме от мисълта да преувеличаваме ролята на Гаврил Ненович за развитието на Консервативната и Народната партия в Свищов. Те се съграждат благодарение усилията на много хора. Специфичното, което той внася, освен вече споменатата диалогичност, спокойствие, умереност и интелигентност, е и верността му към основните идеи, които приема за свое верую още в началото на политическата си кариера, отстоява ги до край и възпитава в тях своите по-млади колеги. Сред тях е и критичното отношение към някои текстове от Търновската конституция. Ще цитираме едно от много малкото запазени негови публични заявления от 19 юли 1904 г. в отговор на анкетата на сп. „Гражданин“ относно значението на Учредителното събрание. „*Нашият основен закон (конституцията), така, както се гласува и прие в Учредителното събрание в Търново, е доста добър, с изключение на изборното право (всеобщото гласоподавание – чл. 86, гл. XIV), което беше и е преждевременно и неотговарящо на степента на развитие на народа ни. Според мен, това много либерално право е било и ще бъде причина, гдето нямахме и скоро няма да имаме в народното ни представителство болшинство от люди самостоятелни и некористолюбиви, които, движими единствено от желанието да работят за благото на народа си, да имат доблестта да постъпят и поддържат начело на управлението всеки път хора достойни, самостоятелни и безкористни, които от своя страна да управляват и прилагат добре, разбрано и със самопожертвеност законите, а не, както е било досега, при много малки изключения, с користни цели, лични облаги и угодничества. Законите ни не са лоши. Лошото е, че не сме имали искрени хора за приложените им. Ако се поограничи избирателното право с поставяне ценз за избирателите и избираемите, като се намали наполовина и числото на последните, имам голяма надежда да се подобри значително у нас управлението и да тръгне по пътя, по който трябва да върви. С днешния вървеж, който се дължи в голяма част на много либералното и ненавременно за страната ни всеобщо гласуване, ний отиваме към формено пропадение. Ако и да съм консерватор по отношение на изборното право, горещ партизанин съм обаче за голямата свобода на печата, със специален строг наказателен закон за порнографията и клеветничеството*“[115].

Верността на Г. Б. Ненович към Народната партия е призната и уважавана от свищовското гражданство. В некролога във връзка със смъртта му на 26 август 1911 г. в местния вестни „Родина“ четем: „Покойният от основаването на народната

Хасан, *Владимир Манев* – Мир, XV, 2658, 14 март 1909, с. 3. (с шрифт Italic са изписани имената на представителите на младите сили).

[113] Това са Апостол Линков и Димитър Бръчков

[114] Родина, I, 5, 26 юли 1911, с. 1.

[115] Спомени за Учредителното събрание от 1879. София, 1979.Съставители Елена Стателова и Зина Маркова, с. 219.

партия е бил един от най-верните й партизани. Поради неговата отлична обществена дейност и преданост към партийното дело той биваше винаги начело на тукашните народняци. В негово лице и свищовското гражданство губи един полезен свой член“[116].

IV. 5. Гаврил Ненович като депутат

Г. Б. Ненович е депутат в три народни събрания – Учредителното събрание (1879), VIII ОНС (1894–1896) и IX ОНС (1896–1899). В Учредителното събрание е делегат „по право“ в качеството си на председател на градския съвет в Свищов. Този пост Ненович заема след като на 25 януари 1879 г. тогавашният кмет Димитър Анев (определен вече и за делегат) е уволнен от русенския губернатор, тъй като работата на общинския съвет от 1877–1878 г., на който също Анев е начело, е подложена на ревизия и персонално срещу него има обвинения в злоупотреби. Този смяна се разисква детайлно на две заседания на Събранието с оглед налични правни основания, заедно с други станали замени[117]. На 21 март 1879 г. Ненович е избран за секретар – писар във връзка със съставяне на Дневниците на форума[118] и името му фигурира в групата на секретарите, отбелязани в края на Конституцията[119]. Гравитира към консервативното течение и макар да подписва Основния закон, той остава убеден, че Търновската конституция е прекалено демократична за българските условия.

В другите две събрания, в които участва, той е избран с огромно болшинство от Свищовски окръг. В изборите на VIII ОНС през септември 1894 г. Ненович получава 1615 гласа, Ф. Маринов – 1609 гласа и Ат. Данков – 1604 гласа (от общ брой 1850 гласоподаватели)[120]. За IX ОНС през ноември 1896 г. зад Г. Б. Ненович стоят 4034 гласа, зад Гр. Начович – 4033 гласа, зад Ат. Данков – 4031 гласа[121]. Това говори за висок авторитет и обществено доверие. Най-значимото негово и на останалите депутати дело в тези две събрания е уреждане по законодателен ред на включването на Свищов в националната жп мрежа чрез проект за изграждане на нова линия Свищов – Левски и борбата за нейното изграждане. Този въпрос е вече детайлно разгледан в литературата[122] и тук ще откроим конкретния принос на Ненович в тази нелека обществена задача. Предварително трябва да посочим, че до средата на 90-те години на XIX в. той, както и цялото свищовско търговско съсловие, остава в плен на тезата за силата на географския фактор и на вярата, че държавата в инфраструктурната си политика ще се съобрази с него. По тези причини те странят от дискусиите от 80-те – 90-те години на XIX в. за преориентация на износа от Дунав към Черно море чрез изграждане на жп мрежата на страната. Едва след приемането на Закона за проектирането и построяването на железопътната мрежа в България от декември 1894 г. свищовци разбират, че очакванията им са били нереалистични и че

[116] Родина, I, 14, 28 август 1911, с. 3.
[117] Учредително Българско Народно Събрание в Търново, 1879 г. – Дневници. София, Народна библиотека "Св. Св. Кирил и Методий", 2009, с. 31, с. 37–38.
[118] Учредително Българско Народно Събрание…, с. 95.
[119] Учредително Българско Народно Събрание…, с. 204.
[120] Държавен вестник, XVI, 203, 22 септември 1894, с. 1–2.
[121] Дунавски известия, III, 8, 21 ноември 1896, с. 1.
[122] **Вачева, Е**. Свищов в железопътната политика на България от Освобождението до 1912 г. В: Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания, т. IX, Варна, 2024, с. 363–374.

държавата се ръководи от свои интереси, които на този етап не съвпадат с интересите на Свищов. Предприемат се редица стъпки, за да се убедят управляващите в необходимостта от изграждане на жп линия, която да свързва Свищов с вътрешността на страната. Сред тях най-значимата е внесеното на 27 ноември 1895 г. от тримата свищовски народни представители Г. Б. Ненович, Ф. Маринов и Ат. Данков предложение за допълнение на споменатия Закон. Основното допълнение е изграждане на жп линия Свищов – Градище, чрез която крайдунавският център да има връзка с централната железница. Предложението е представено от Г. Б. Ненович. Очевидно неговите качества да убеждава, спокойно и аргументирано да отговаря на опонентите го правят подходящият за това докладчик. И действително в хода на разискванията има народни представители, които защитават различни местни интереси и се изказват против изграждането на една такава жп линия, но Ненович успява да ги обори със сериозни доводи. В изложението си той аргументирано доказва, че линията ще е полезна не само за търговията, но и за производството; че тя няма да струва скъпо и ще е рентабилна; разкрива някои предимства на водните пътища и на водния транспорт и др. В крайна сметка предложението е прието[123].

Бавното законово уреждане на отдаването на търг на строителството на железницата (1897), а впоследствие и замразяването на проекта (1898) под влияние на серия от фактори и обстоятелства, не възпират Ненович да продължи борбата, макар вече да не е депутат, тъй като за него постоянването на жп линията става лична кауза. Той организира и се включва в различни инициативи, чрез които да се подпомогне икономически Свищов, за които ще стане дума по-нататък.

Както вече посочихме, в годините, през които е депутат, Г. Б. Ненович използва положението си, за да защити брат си Яни като управител на Варненската и Русенската митница. Неговите опити за внедряването в администрацията на хора от приятелски среди и за тяхното застъпничество са доста по-скромни, в сравнение с тези на другия свищовски депутат от втората половина на 90-те години на XIX в. Ат. Данков. За неговата страст да назначава свои протежета, особено в съдебната система и в столицата, и в Свищов, пише в дневника си Гр. Начович[124]. През лятото на 1897 г. Данков включва без негово знание и Ненович сред лицата, подписали телеграма до Министъра на финансите с искане за някаква кадрова промяна, на което Ненович реагира гневно. В писмо до Ив. Евстр. Гешов, като обяснява злощастната ситуация, откровено признава, че се въздържа да се застъпва за хора, които не познава и че ако е искал назначение на някое лице, то е било за добре познато лице[125]. Без да омаловажаваме този порок предвид погледа върху характера и общественото поведение на Ненович, можем да заключим, че той присъства в действията му без да носи сериозен обществен ущърб.

IV. 6. Г. Б. Ненович като кмет, член на общинския съвет и обществен деятел

При проведените през декември 1878 г. местни избори според издаденото от Временното руско окупационно управление „Временното положение за градските съвети в Княжество България от септември 1878 г.“ Г. Б. Ненович е избран за почетен

[123]Стенографски дневници на VIII ОНС, 1896, кн. III, II р. с., LII заседание, 22 януари 1896, с. 448–456.
[124] **Начович, Гр**. Из двевниците. С., 1999, с. 39, 236.
[125] НБКМ – БИА, Ф. 272, а.е. 2648, л. 7.

член на Свищовския градски съвет. След отстраняването на 25 януари 1879 г. на кмета Д. Анев от поста той е назначен на неговото място и го заема до 11 юни 1879 г., когато подава оставката. По време на участието на Ненович в Учредителното събрание длъжността председател се изпълнява от Никола Ив. Божанов[126]. Той обаче заедно с останалите членове на екипа не успява да се справи с най-главната задача – да състави общинския бюджет за 1879 г., който да бъде утвърден от русенския губернатор. Разработените четири варианта са върнати за преработка от губернатор Акимов, тъй като не са съобразени със законовите изисквания при формиране на приходите и разходите, а също така не предвиждат и изплащане на градския дълг от 1878 г. в размер 25 000 франка[127]. Едва след връщането на Ненович в Свищов от Търново, с неговото дейно участие и под негово ръководство в средата на май 1879 г. е изработен бюджет според изискващите се правила и именно този вариант, макар и със забавяне, е утвърден през юли 1879 г.[128]. Това е безспорно доказателство за високото ниво на финансови компетентности, които той притежава, както и на зачитане на закона. Още преди да бъде одобрен бюджетът обаче Ненович подава оставка. Мотивите за нея не са напълно ясни. Според Ф. Каниц тя е свързана с разрива в отношенията с Акимов[129]. През тези месеци тече ревизията на общинските финанси за предходните години, излизат разкрития за неправомерни действия на Д. Анев[130] и мнителността към свищовските управляващи се засилва, за което допринася и случаят с бюджета. Спрямо Ненович се появяват подозрения за злоупотреби във връзка с продажба на вакъфски имоти[131] и неправилно облагане на най-богатите свищовски търговци (има оплакване, че техните недвижими имоти местната власт облага по няколко пъти)[132]. Тъй като засега не откриваме документи, които ясно да осветят този случай, можем да допуснем, че в тези мотиви има основателност, но вероятно има и други причини.

Краткият кметски период изглежда е най-неуспешният в житейския път на Ненович, тъй като тогава той не успява да се справи с редица наболели общински проблеми (например с издръжката на училищата). Причините за това са комплексни: краткостта на мандата – той реално управлява града два месеца; влошените отношения с временните руски окупационни власти; незаинтересоваността на голяма част от свищовския елит, съставен главно от търговци, към общинската работа поради отдадеността им на занаята предвид благоприятната търговска конюнктура. Това колективно поведение на мнозинството от градските първенци води дотам, че местното управление през следващите няколко години изпада в криза

[126] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е. 185, л. 8–42 (от края на февруари до началото на края на април – началото на май 1879 г.)
[127] **Маринова, М**. Финансовата политика и бюджет като инструменти за местно развитие – по примера на община Свищов (1879–1886), В: Известия на Центъра за стопанско–исторически изследвания. Т. VII, Варна 2022, с. 349–350.
[128] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е. 185, л. 41.
[129] **Каниц, Ф**. Дунавска България и Балканът. Историко–географско–етнографски проучвания от 1860 до 1879 г., Второ преработено издание Издателски комплекс „Борина“, Т. I–II, С., 1995, с. 48.
[130] **Маринова, М., Е. Вачева**. Начална дейност на Свищовския градски съвет. Диалог, 2025, кн. 3, с. 112–116. https://dialogue.uni-svishtov.bg/title.asp?title=3155.
[131] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е. 177, л. 22.
[132] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е. 185, л. 32, 34, 62–63.

и се сблъсква със сериозни проблеми, а също и че отчуждава временно Ненович от участие в работата на общината[133].

Според сведения на местния вестник „Народа“ от 17 юни 1879 г. председателят на градския съвет Г. Б. Ненович и на неговия член д-р Атанас Чернев са назначени на други служби в София[134], но за сега не знаем какви са тези служби, докога ги заемат, а и дали тази информация отговаря на истината. Според наличните сведения през 1881 г. Ненович вече е в Свищов и се занимава с партийно-политически дела. Активно работи и в търговската фирма на тъста си. До 1887 г. стои встрани от дейността на общинската управа. През тези години Ненович продължава да утвърждава името си на почтен и перспективен предприемач със завидно материално положение и обществен авторитет. В потвърждение на това е фактът, че през януари 1883 г. е включен в комисия от 6 души, която да определи прилично място за постройка на гимназия според завещанието на Д. х. Василев, което общината да купи[135]. Няколко години по-късно, на 29 април 1887 г. е посочен за член на депутация, която да се представи и да поздрави регентите, които на път за София от Русе ще минат през Свищов[136].

При общинските избори от октомври 1887 г. Ненович е избран за член на съвета[137] и остава такъв до края на управлението на кмета Христо Н. Теодоров (1887–1893). Това са години на изключително плодотворна работа от страна на Ненович за развитието и модернизацията на града. Протоколите от заседанията на съвета ни го представят като човек с добра подготовка по проблемите на данъчното законодателство, като финансов специалист, ратуващ за спазване на строга финансова дисциплина при боравенето с обществени средства, като свищовец, познаващ добре имотното състояние и нужди на своите съграждани и с визия за благоустройството на града и като човек, който в някои случаи излиза против частните интереси на търговското съсловие, към което самият той принадлежи, в защита на нуждите на града.

Г. Б. Ненович играе важна роля в процеса на приемане на данъка октроа в града. Първоначално той споделя негативното отношение към него на местните данъкоплатци. В периода до неговото въвеждане през 1890 г. в продължение на четири години се предлагат други варианти за облагане на вносните стоки в града вместо данъка октроа и Ненович е избиран в няколко комисии, които трябва да обсъдят и предложат решение по този въпрос[138]. След неуспеха на Свищов данъкът да се въведе „по особен начин“ , той се прилага според точните изисквания на закона и Ненович участва и в комисия, която урежда реалното му въвеждане[139].

Ненович се отнася с изключителна отговорност към изразходването на средства от бюджета за благоустройствена дейност, настоявайки за реализъм при нейното планиране. Така например през януари 1892 г. предвид заложената в бюджета задача да се направят много улици, без да се посочи кои са най-належащите, и опасенията, че определените средства няма да стигнат за всички, той предлага да се посочат кои

[133] **Маринова, М**. Финансовата политика…, с. 350–351.
[134] Народа, V, 38, 17 юни 1879, с. 3.
[135] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е. 22, л. 18.
[136] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е. 26, л. 18.
[137] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е. 26, л. 51.
[138] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е. 24, л. 81; а.е 25, л. 83–85, 100–101; а.е. 28, л. 87.
[139] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е. 30, л. 7–9.

точно улици ще се правят. Така ще може по-късно, когато инженерът прави плановете и оценките за тях да се види дали те се вместват в предвидения бюджет и тогава да се вземе решение да се отдаде направата им на търг. Ако сумата в бюджета се окаже недостатъчна, да се направят само тези, които са най-важните, а второстепенните да се оставят за следващата година. Съветът приема това предложение и чрез гласуване се определя кои улици ще са приоритетни през 1892 г.[140]. Ненович е и гласът на разума, който се опитва да възпре увлечението на кмета по вземане на заеми без достатъчно ясни разчети как ще се изплащат, което е обща болест за всички български общини. След като на едно от заседанията през януари 1892 г. съветът гласува предложението на Теодоров за търсене на 4 заема на обща стойност 325 000 лв[141], на следващото заседание Ненович настоява да се впише в протокола като забележка, че след одобрението за сключване на заемите от Българската народна банка (БНБ) съветът ще разреши на кмета да тегли само онези от тях, които са най-необходими[142].

Отговорното му отношение към боравеното с общински средства и строгата финансова дисциплина, която настоява да утвърди в работата на съвета, както и счетоводните му познания, са сред причините, той заедно с Ат. Халачев и Ан. Добринов да е включен в комисия по проверка приходите и разходите на общината за 1885, 1886, 1887 г.[143], а също и за 1888 г.[144]. През 1889–1890 г. той участва в комисии по инспекция на предложените оферти за изграждане на градската баня[145].

Гаврил Ненович познава своите съграждани и тяхното материално положение. По тази причина през февруари 1888 г. той е избран в изпълнителна комисия съгласно искане на Министерството на финансите, до която БНБ ще се отнася за сведения относно кредитоспособността на частните лица от околията, които биха искали заем или сконтиране на полици. Съветът се ръководи от разбирането, че членове на тази комисия трябва да бъдат „..лица безпристрастни и вещи, които да притежават специалственост както в изпълнението на градските и селските недвижими имоти, така и на имущественото състояние изобщо на населението в околията, а при това да са хора търговци и да притежават имотна състоятелност, с пълно висшегласие избра за членове на оценителната комисия следните три лица – Гаврил Бора Ненович, Филип Маринов и Иванчо Григор Парашкевов“[146].

Г. Б. Ненович е ценен помощник на кмета при решаване на различни въпроси по благоустройството на града. Той често е определян за член на комисии, които да проучват строителните линии и да изработват поемните условия на търгове за изграждане на различни обекти (1888) [147], на комисии, които да приемат завършени обекти (1889)[148]. Участва и в комисии за избиране на подходящ терен за изграждане на планираните две нови училища (1890)[149]; за определяне цената на отчуждени

[140] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е. 31, л. 3–6.
[141] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е. 31, л. 16–21.
[142] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е. 31, л. 22.
[143] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е. 28, л. 87.
[144] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е. 29, л. 192.
[145] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е. 29, л. 56; а.е. 30, л. 70.
[146] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е. 27, л. 52.
[147] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е. 27, л. 13.
[148] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е 29, л. 107–108; а.е. 30, л. 173.
[149] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е. 30, л. 116.

имоти във връзка строителство на нови улици (1892)[150]; за даване разрешение за строеж на частни обекти (1893)[151] и др. През 1892–1893 г. Ненович, по своя инициатива, придвижва въпроса за закриване на старите гробища и за изграждане на нови по-далеч от града с оглед неговото хигиенизиране и благоустройство[152].

На два пъти Ненович остава в малцинство в съвета при обсъждане исканията на търговците-житари. Макар и част от тази група, той загърбва тясно корпоративния моментен интерес и показва перспективно мислене и обществена отговорност. Първият случай е по повод молбата им да се забрани практикуването на занятието миситлък. Ненович е против това, смятайки, че всички занятия в страната са свободни, стига да се плаща патента[153]. Мотивацията на неговото мнение, по наше скромно мнение, дава основание за заключим, че той осъзнава рисковете групата на свищовските търговци да остане в една изкуствена среда, страхувайки се от чужда конкуренция и от навлизането на скелята на поданици – износители на храни от други държави. Вторият случай касае размера на таксата, вземана за износните храни (беледие), като Ненович настоява за по-високата ставка, което би подпомогнало местния бюджет с оглед нуждата на средства за благоустройството на града[154].

Положените усилия от Ненович съветът да работи при спазване на финансовата дисциплина и да не разхищава средства не носят траен успех. Въпреки че кметът Теодоров с политиката си допринася за благоустройството на града, той оставя сериозен дълг, който към 1893 г. възлиза на 160 000 лв., а назначената ревизия открива множество закононарушения[155].

За последно Г. Б. Ненович е член на свищовския градски съвет в периода 1893–1899 г., когато кмет е Владимир Божинов След избирането му за депутат през есента на 1894 г. той няма възможност да участва в пряката работа на местния парламент. През 1893–1894 г. е член на комисии по отчуждаване на имоти и корекция на плана на града[156], дава разумни предложения за организацията по отдаването на търг на новопостроените касапници[157], включен е в комисия, която да „..тури един добър ред в деловодството на октроато“ тъй като предприемачът е въвел един обременителен за търговците ред[158]. През юли 1899 г. участва в подготовката на отговора, който съветът трябва да даде на предложението на едно белгийско дружество да вземе на концесия водоснабдяването на града[159].

Голяма част от времето и усилията си Г. Б. Ненович посвещава за реализиране на проекта по изграждане на жп линията Свищов – Левски. Това е част от борбата за спиране на започващия упадък на града. През 1897 г. той настоява пред Ив. Ев. Гешов по-бързо да се направи кея, което е особено необходимо и предвид щетите, които

[150] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е. 31, л. 60.
[151] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е. 32, л. 42
[152] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е. 31, л. 13; а.е. 32, л.20.
[153] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е. 28, л. 66–68
[154] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е. 29, л. 163–164
[155] **Маринова, М**. Бюджет и бюджетна политика на община Свищов по време на управлението на кмета Христо Теодоров (1887–1893). В: Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания, т. VIII, Варна, 2023, с. 373–376.
[156] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е. 33, л. 150.
[157] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е. 33, л. 80–81.
[158] ДА – Велико Търново, Ф. 661К, оп. 1, а.е. 33, л. 77.
[159] Дунавски известия, V, 40, 16 юли 1899, с. 1.

градът понася вследствие тогавашните наводнения[160]. През ноември 1899 г. той, заедно с други видни местни търговци, е избран за член на постоянно бюро, което да координира различните инициативи по осигуряване по-доброто стопанско развитие на града. Ненович участва в състава на изпратена от бюрото делегация в София, която да лобира за изграждането на жп клона[161]. През август 1901 г. на общоградско събрание се избира икономическо дружество от 50 души от всички съсловия, което да се грижи за стопанския напредък на града, и то е оглавявано от Г. Б. Ненович[162]. През 1902 г. Ненович отново търси Гешов за съдействие относно железницата[163] По ред причини обаче строежът й се забавя и тя е открита и предадена за експлоатация едва на 9 август 1919 г.[164], а градът вече не може да възвърне старата си търговска слава.

Г. Б. Ненович поема и други обществени отговорности. През февруари 1900 г. той е назначен с княжески указ за член на настоятелството за управление на доходите на Държавната търговска гимназия, заедно с Марин Ф. Маринов и Михаил К. Аврамов[165], За определено време оглавява и местния клон на Червения кръст[166]. Като част от будното свищовско гражданство многократно участва в комитети за защита или в подкрепа на важни национални каузи. Така например през април 1902 г. той ръководи свикания от група граждани митинг против назначаването на Фирмилиан за епископ на Скопие[167]; ръководи и митинга, който одобрява подписаната през 1905 г. българо-сръбска митническа конвенция и настоява за сключване на договор между двете страни като изработва съответните документи[168]; начело е и на митинга, подготвен от Свищовското търговско дружество, в подкрепа на правителството при превземане на южнобългарските железници[169], а по-късно и при обявяване на независимостта на България на 22 септември 1908 г.

Гаврил Ненович е причастен и към дарителството – традиция характерна за градските първенци. През май 1898 г. той влага 500 лв за ремонт и направа на нови чучури на чешмата край Българско Сливово, построена от неговия баща. Освен това завещава на селото една нива от 20 дюнюма в местността „Брестът“, приходите от която да служат за поправка на чешмата и моста за вечни времена. Поставя и нова мраморна чешма, на която е изписано бащиното и неговото завещание[170].

В личен план Г. Б. Ненович и неговите наследници нямат щастлива съдба. Съпругата му умира твърде рано – през 1891 г. Синът Иван Г. Ненович (1880–1940) завършва Търговската гимназия в Свищов, Школата за запасни офицери и получава икономическо образование в Брюксел. След завръщането работи като учител в Свищов в гимназията, която е завършил, в системата на държавната администрация в столицата, за кратко прави и военна кариера. Последните 10 години от живота си

[160] НБКМ – БИА, Ф. 272, а.е. 2648, л. 7.
[161] Работа, I, 4, 1 ноември 1899, с. 3.
[162] **Маринова, М., Е. Вачева**. Из историята на търговията и банковото дело …, с. 74–75.
[163] НБКМ–БИА, Ф. 272, а.е. 2648, л. 13–14.
[164] **Вачева, Е.** Свищов в железопътната политика…, с. 372.
[165] Държавен вестник, XXII, 112, 27 май 1900, с. 1.
[166] Ратник, VIII, 347, 27 януари 1908, с. 3.
[167] Ратник, II, 15, 7 април 1902, с. 1.
[168] Ратник, VI, 253, 22 януари 1906, с. 1.
[169] Ратник, VIII, 379, 21 септември 1908, с. 3.
[170] Дунавски известия, IV, 35, 26 юни 1898, с. 3.

прекарва в Русе. Не оставя наследници[171]. Дъщерята Сийка/Анастасия Б. Ненович (1884–1919) се омъжва за един от синовете на видния търговец Филип Маринов – Александър, който загива по време на втората Балканска война. Следва неуспешен втори брак, тежка болест и ранна смърт. Синът й Гаврил живее в Свищов под грижите на Ф. Маринов, а дъщерята Мария – във Варна при другия син на Ф. Маринов - Златан[172].

IV. 7. Г. Б. Ненович и развитието на акционерното дело в Свищов

Историята на трите акционерни дружества в Свищов, в които участва Г. Б. Ненович (двете в областта на кредита – „I-вото Свещовско Спестително Акционерно Дружество“ и „Свищовското спестовно акционерно дружество „Дунав“, които започват да работят съответно през 1889 и 1894 г. и третото в производствената сфера – „Акционерното търговско индустриално дружество „Светлина“, създадено пред 1895 г. с цел търговия с газ)[173] не е проучена. Това е благодатна задача за бъдещи изследователи, тъй като архивите на две от тях – на „Първото...дружество“[174] и дружеството „Светлина“[175] са запазени, макар и не изцяло. На спестовните дружества е отделено внимание в изследвания, в които се прави общ преглед на частния кредит в Свищов, предимно на неорганизирания. В тях се достига до извода, че след изтичане на срока, за който е обявено съществуването им, те не прераства в една истинска акционерна банка, както това се случва с дружество „Гирдап“ в Русе, и са разкрити причините за това[176]. Така градът остава без местна частна банка, а след неуспеха на дружество „Светлина“ и без голямо промишлено предприятие. Поради силна конкуренция и неправилно управление пред 1904 г. дружеството навлиза в периода на ликвидация, въпреки че е основано за срок на съществуване до края на 1920 г.[177]. На този общ фон тук ще фиксираме само известните ни засега факти за участието на Ненович в управлението на тези три дружества, а бъдещите проучвания на тяхната история ще разкрият изцяло неговите позиции, поведение и роля в нея.

Според изследванията досега си позволяваме да твърдим, че най-голяма е ролята на Ненович за създаването и успешната работа на „Първото…дружество“ . Той е един от инициаторите за неговото основаване, в продължение на немалко години е негов председател, а в края на съществуването му определено време ръководи процеса по ликвидацията. Понастоящем не разполагаме с информация как и кога се заражда идеята за акционерно сдружение в Свищов, има данни, че първият опит за основаване на такова дружество е замислен през 1885 г., но поради Съединението и

---

[171] https://www.geni.com/people/%D0%98%D0%B2%D0%B0%D0%BD-%D0%9D%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87/6000000017566693421

[172] https://www.geni.com/people/%D0%A1%D0%B8%D0%B9%D0%BA%D0%B0-%D0%9C%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0/6000000017566619203

[173] Четвъртото акционерно дружество през довоенния период в Свищов се създава през април 1912 г, т.е. след смъртта на Г. Ненович.

[174] ДА – Велико Търново, Ф. 668К.

[175] ДА – Велико Търново, Ф. 667К.

[176] **Маринова, М**. Частният кредит в Свищов в периода от Освобождението до войните (1912–1918) – общ преглед. Известия на центъра за стопанско-исторически изследвания, т. II, Варна, 2017, с. 399; **Маринова, М., Е. Вачева**. Из историята на търговията и банковото дело …, с. 69–70.

[177] **Маринова, М., Е. Вачева**. Из историята на търговията и банковото дело …, с. 69–70.

последвалите събития идеята пропада[178]. Можем да допуснем, че избраните за членове на първия управител съвет след приемане на устава през април 1888 г. Г. Б. Ненович, Димитър Ив. Панев, Иван Кабакчиев, Илия А. Иванов, Тодор А. Божинов, Велко Павуджиев са и сред инициаторите на това начинание[179]. А фактът, че пръв председател става Г. Б. Ненович е косвено признание както за неговата роля за осъществяване на идеята, подготовката на устава, така и за високото ниво на компетентност и най-вече на доверие от страна на акционерите, което е много важна съставка за успеха на дружеството[180]. За председател Ненович е избиран в периода 1889–1896 г. и през 1900 т. През 1897–1899 г. председател е Лазар Паяков. От 1901 г. дружеството навлиза в периода на ликвидация, която през 1901–1902 г. се ръководи от Мирон К. Бешков, а през 1903–1905 г. от Гаврил Ненович[181].

Засега не успяхме да установим позициите на Ненович по най-важния въпрос – за преструктурирането на дружеството. Известно е, че през 1896–1897 г., когато поради изключително успешната за търговците 1896 г. част от капитала му остава нереализиран и е внесен на срочен влог в БНБ Русе. На общото събрание в началото на 1897 г. се обмисля вариант за откриване на кореспондентски пунктове в други градове, за да се пласира капиталът, но ръководството, водено от чувство за сигурност, се въздържа да вземе такова решение, а за трансформацията на дружеството по посока банка изобщо не става въпрос[182]. Макар да не разполагаме с документи, които да посочат точната позиция на Ненович, сме склонни да приемем, че той и да е имал резерви, в крайна сметка се солидаризира с общото мнение. Ненович е част от търговското съсловие и неговото мислене невинаги успява да надскочи ограниченията на средата, в която битува ниска склонност към риск извън търговията, ограничено разбиране за банките като институции, които само търсят депозити и отпускат кредити, без да се взема предвид, че те имат насърчаваща роля за местните предприемачи, предоставяйки им контакти и информация за започване на бизнес[183].

В пряката си работа като председател той е безупречен и заедно с директора-касиер Мирон К. Бешков, който е на тази длъжност от 1890 до 1901 г., ръководят дружеството, недопускайки нито закононарушения, нито злоупотреби и така осигуряват много добър дивидент на акционерите. Ненович изключително много държи на дисциплината, на отговорното отношение към задачите и се стреми да модернизира работата, като скъса с някои стари практики. Например през януари 1892 г. той прави предложение протоколът от заседанията на управителния съвет да не се разнася по маазите на членовете, които не са присъствали, за да го подпишат, а това да става като дойдат на работа следващия път, за да могат да се запознаят в подробности с взетите решения. Предлага още длъжниците, които желаят да им се

[178] Народна гордост, III, 9, 17 март 1888, с. 3.
[179] Народна гордост, III, 14, 21 април 1888, с. 2.
[180] Народна гордост, III, 14, 21 април 1888, с. 2; Държавен вестник, X, 128, 24 ноември 1888.
[181] ДА – Велико Търново, Ф. 928, оп.1, а.е. 645, л. 100–103.
[182] **Маринова, М**. Частният кредит в Свищов…, с. 399.
[183] „Първото …дружество“ въпреки че има големи успехи през 1899 г. (когато стойността на една акция достига максимума си от 448,77 лв.) взема решени, че е изпълнило целите си, намалява основния капитал чрез изплащане на 200 лв. на акация и се подготвя за ликвидация. Тя започва да тече от 1 март 1901 г. и трябва да завърши в края на 1903 г. В това време на акционерите се раздава останалата чиста печалба - **Маринова, М**. Частният кредит в Свищов…, с. 398.

удължи срока на менителницата, да заявят това 10 дни по-рано и ако не сторят това, да се счита, че ще я плащат в деня на падежа или ще я протестират[184]. Първоначално управителният съвет работи два дни в седмицата, а впоследствие по настояване на Ненович предвид голямото натоварване - по три дни.

В процеса на ликвидацията на дружеството през 1903–1905 г. Ненович се сблъсква с много трудности[185] при провеждането на търгове за разпродаване на ипотекирани имоти на длъжници[186]. Процесът върви бавно и често със загуба, тъй като цените на имотите по това време са силно снижени[187]. „Сега, пише Ненович в писмо до Ив. Евстр. Гешов от 6 януари 1902 г., има безпаричии и страх, че търговското положение на Свищов опада и ще опада още повече следствие конкуренцията, която му създадоха железниците. Централната железница, Русе – Търново и Сомовит – Плевен намалиха приблизително с 60% цените на недвижимите имоти, а и няма купувачи на недвижими имоти при това състояние“[188]. Той организира и изплащането на акционерите на последните части от техните дивиденти[189]. През март 1905 г., Ненович предава на новоизбрания ликвидатор Д. Петров[190] капитал в размер на 8420,85 лв., който представлява пасива на дружеството. Поради трудности при уреждане на актива окончателният баланс е сключен на 31 декември 1911 г.[191].

От сравнително оскъдната информация за работата на Свищовското спестовно акционерно дружество „Дунав“, съдържаща се в годишните отчети на управителния съвет, налични не за всички години и материалите от проверките, става ясно, че Ненович е бил акционер, но не участва в управлението[192]. През септември 1902 г., на фона на получилите публичност известия за злоупотреби и насрочената проверка от Окръжния съд Велико Търново, започва борба между два екипа, които претендират да представляват бъдещия Управителен съвет, но тази, в която е Ненович, не получава вота на акционерите[193].

Г. Б. Ненович участва в ръководството на Търговско-индустриалното дружество „Светлина“. Очевидно той се отнася сериозно към тази производствена инициатива, чиито цели включват построяване на резервоари и фабрично заведение за изработване на тенекиени съдове, дървени сандъци и бурета за пренасяне на газта, а

[184] ДА – Велико Търново, Ф. 668, оп. 1, а.е. 1 л. 8–9.
[185] Дунавски известия, VII, 25, 9 май 1903, с. 1.
[186] Ратник, III, 27, 13 юли 1903; III, 28, 27 юли 1903; III, 36, 28 септември 1903; III, 39, 22септември 1903; III, 42, 16 ноември 1903; III, 45, 23 септември 1903; IV, 152, 11 януари 1904; VI, 154, 25 януари 1904; IV, 156, 8 февруари 1904; IV, 157, 14 февруари 1904; IV, 174,13 юни 1904; IV, 175, 20 юни 1904; IV, 182, 22 август 1904; IV, 188, 3 октомври 1904.
[187] Работата на Ненович в „Първото…дружество“ му осигурява информация за финансовото положение на длъжниците, в мнозинството си търговци. Вероятно имайки предвид това в края на 1901 г. Ив. Евстр. Гешов иска точно от него да му опише в подробности случаят с дълговете на стария търговец, вече покойник, Димитър Начович, станал известен като „Аферата Начович“ и в началото на 1902 г. получава цялостно изложение по случая. НБКМ – БИА, Ф. 272, а.е. 2648, л. 11–17.
[188] НБКМ – БИА, Ф. 272, а.е. 2648, л. 13–14.
[189] Ратник, IV, 188, 3 октомври 1904.
[190] ДА – Велико Търново, Ф. 928К, оп. 1, а.е. 645, л. 103.
[191] Родина, I, 34, 22 януари 1912, с. 1.
[192] ДА – Велико Търново, Ф. 928К, оп. 1, а.е. 654, л. 10–15.
[193] Дунавски известия, VII, 27, 4 септември 1902, с. 2.

също и обзавеждане на рафинерия за получаване на газ от нефт[194]. В продължение на няколко години, от 1895 до 1898 г. включително, е член на управителния съвет, а през 1902 г. е избран за член на проверителния съвет, който работи и след 1903 г., когато се взема решение за ликвидация на дружеството и я ръководи до нейния завършек през 1908 г.[195].

Участието на Г. Б. Ненович в акционерните дружества и особено в ръководството на двете от тях показва значението, което той отдава на акционерната форма на сдружаване. Тя за съжаление, по различни причини, не намира трайна почва за развитие в Свищов. Това свидетелства както за някои ограничения в разбирането за нея сред създателите на дружествата, така и за колективната неспособност да се преодолее една от характерните черти на свищовския търговски манталитет – липса на трайна склонност към сдружаване.

Вместо заключение

Събраните в това изследване данни за възрожденския търговец Боро Ненович, изложението за кариерния път на Георги Ненович в съдебната система и на Яни Ненович в системата на митниците, както и за разностранната дейност на Гаврил Ненович за икономическото, политическото и общественото развитие на Свищов, въпреки фактологически неизградената цялостност, позволяват да оформим следното твърдение. Животът на тази фамилия, която не е сред най-първите и известните в страната, не само отразява историческите процеси на своето време в тяхната комплексност, но и допринася активно за развитието им. Това превръща нейните представители в значими фигури в местната история, които достойно изпълняват дълга си към семейство и родина. Изследвания от подобен характер заслужава да бъдат направени и за други видни свищовски възрожденски търговци и за техните наследници, като всички те биха могли да се обособят в рубриката „Историята на града в образи“.

Използвани източници

Божинов, Ал. Минали дни. София, 2017.

Бур-Марковска, М. Една българска търговска фирма в гр. Пеща. В: Известия на Българското историческо дружество. София, 1977, т. 30, с. 37–56.

Вачева, Ем. Реализацията на наследниците на свищовските възрожденски търговци в следосвобожденска България. В: Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания. Т. 7, Варна, 2022, с. 362–373.

Вачева, Е. Свищов в железопътната политика на България от Освобождението до 1912 г. В: Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания, т. 9, Варна, 2024, с. 363–374.

Ганчев, Д. Спомени. В. Търново, 2005.

Ганчев, Ст. Свищов (Принос за историята му). Свищов, 1929.

Гешева, Й. Идеология и програма на Консервативната партия (1878–1886 г.). Исторически преглед, г. 42, 1986, кн. 3, с. 20–39.

Гешева, Й. Консерваторите и изграждането на нова България (1879–1886 г.). Военноисторически сборник, 1995, кн. 5 , с. 214–233

[194] ДА – Велико Търново, Ф. 928К, оп. 1, а.е. 645, л. 87.

[195] ДА – Велико Търново, Ф. 928К, оп. 1, а.е. 645, л. 87–93.

Друмева, М. Търговски практики и търговски знания в Свищов през Възраждането. Диалог, 2016, бр. 4 с. 103–118. https://dialogue.uni-svishtov.bg/title.asp?title=607

Златанов, Ал. Стопанско-търговската мрежа на Евлоги Георгиев през 1839 година. В: Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания, т. 7, Варна, 2022, с. 264–286.

История на Българско Сливово. В. Търново, 1995.

Каниц, Ф. Дунавска България и Балканът. Историко–географско–етнографски проучвания от 1860 до 1879 г., Второ преработено издание Издателски комплекс „Борина“, Т. I – II, С., 1995.

Маринова, М. Частният кредит в Свищов в периода от Освобождението до войните (1912–1918) – общ преглед. В: Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания, т. II, Варна, 2017, с. 388–405.

Маринова, М. Финансовата политика и бюджет като инструменти за местно развитие – по примера на община Свищов (1879–1886), В: Известия на Центъра за стопанско–исторически изследвания. Т. 7, Дилеми на развитието, Варна 2022, с. 346–361.

Маринова, М. Бюджет и бюджетна политика на община Свищов по време на управлението на кмета Христо Теодоров (1887–1893). В: Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания, т. 8, Варна, 2023, с. 361–376.

Маринова, М. „Сенки в образа“ или за политическия манталитет на търговците предприемачи в Свищов в контекста на развитието на града след Освобождението до края на XIX в. В: Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания, т. 9, Варна, 2024, с. 351–362.

Маринова, М., Е. Вачева. Из историята на търговията и банковото дело в Свищов. Търговско–банкерски (сарафски) фирми и банкерски къщи и значението им за градското стопанство 1878–1912 г. Икономика 21, Междууниверситетско списание, VIII, 2, 2018, с. 51–130.

Маринова, М. Е. Вачева. Начална дейност на Свищовския градски съвет. Диалог, кн. 3, 2025, с. 58- 119. https://dialogue.uni-svishtov.bg/title.asp?title=3155.

Найденов, И. Предприемаческата дейност на братя Пулиеви между традициите и модерността (търговски практики и стратегии през епохата на Възраждането). Дисертация за присъждане на образователна и научна степен доктор. София: СУ „Св. Климент Охридски“, Исторически факултет, 2017.

Найденов, И. Възрожденското търговско предприемачество – историографски аспекти. В: Русев , И. (отг. ред.) Стопанска история на българите в Османската империя, XV-XX век. Том 2. Българите в стопанския живот на Османската империя XIX и началото на XX в. София: Национално издателство за образование и наука „Аз-буки“, 2025, с. 310–372.

Найденов, И Промени в мисленето и стопанското поведение на свищовските търговци предприемачи през „дългия XIX век“. В: Известия на Института за исторически изследвания, т. XL, Традиция и модерност: българското общество през „дългия XIX век“. Редакционна колегия: П. Пейковска, Р. Стоянова, Пл. Божинов (отг. ред.), Р. Лельова, М. Левкова-Мучинова. София: Институт за исторически изследвания – БАН, 2025. 141–176.

Николова, В. Между консерватизма и либерализма. Народната партия 1894–1920. София, 2004.
Начович, Гр. Из дневниците. София, 1999.
Палангурски, М. Избори по стамболовистки (1887–1894 г.). Велико Търново, 2008.
Палангурски, М. Учредителите. Участниците в учредителното народно събрание в Търново, 10.II. – 16.IV.1879 г. София, 2014.
Пеев, Г. Изграждането на българската държавна администрация в първите години след Освобождението. 2011, с. 7 https://ebox.nbu.bg/pa2011/2_G.PEEV.pdf
Русев, И. Предприемачеството през епохата на българското Възраждане (XVIII–XIX в.). Някои идеи за обхватното изследване по темата. В: Дарителство и предприемачество на Балканите през XIX в. Сборник с материали от международна конференция посветена на 200-годишнината от рождението на Евлоги Георгиев, проведена на 4 октомври 2019 г., СУ „Св. Кл. Охридски“, София, 2020, УИ „Св. Климент Охридски“, с. 39–47
Спомени за Учредителното събрание от 1879. София, 1979. Съставители Елена Стателова и Зина Маркова.
Учредително Българско Народно Събрание в Търново, 1879 г. – Дневници. София, Народна библиотека "Св. св. Кирил и Методий", 2009.
Юбилеен събор на Народната партия 1894–1904. София, 1906.